

הרב ירוחם אשר ורהפטיג זצ"ל

'תשובתי לבני הרב הגאון זרח שליט"א'

עוד כתבת וזה לשונך:

בסנהדרין ע"ח ע"א: ואמר רבא, עדים שהעידו

בטריפה והוזמו אין נהרגין, עדי טריפה שהוזמו נהרגין. רב אשי אמר: אפילו עדי טריפה שהוזמו אין נהרגין, לפי שאינן בזוממי זוממין. וקשה לי, איך יכולה להתקיים

* הרב-סבא הרב ירוחם אשר ב"ר שלמה יעקב ורהפטיג זצ"ל נולד בליטא בשנת תרל"ה. הוא למד בישיבות החשובות טלז (שם היה ציר מרכזי בהרגעת הרוחות בפולמוס לימוד המוסר שהתעורר בישיבה), וולוז'ין ונובהרדוק, וב'קייב' של ר' חיים בריסק (יחד עם ר' משה ור' יצחק זאב בני ר' חיים, העילוי ממיצ'ט ועוד). הוא היה תלמיד חבר של ר' שמעון שקאפ, שימש את בעל ערוך השולחן רבי יחיאל מיכל אפשטיין וקיבל ממנו סמיכה לרבנות, וכן היה תלמידו ומקורבו של הסבא מנובהרדוק הרב יוסף יוזל הורביץ. בוולוז'ין למד אצל ר' רפאל שפירא, אשר גם הוא הסמיכו לרבנות. בשנת תרצ"ה ביקר בארץ ונפגש עם הרב קוק, והרב דאג לו לאשרת עליה לארץ. באותה שנה עלה ארצה ולימד בכולל חזון איש' עם הרב כהנמן מפונוביז'. לאחר מכן עבר לירושלים והתגורר בשיכון הרבנים ברוממה, ומסר שם שיעורים בסדר קודשים לחברי מערכת 'אוצר הפוסקים'. חוץ מתקופות קצרות הוא לא הסכים לשאת במשרה רבנית רשמית והתפרנס ממסחר, כשאת כל זמנו הוא משקיע בלימוד תורה ובכתיבת חידושי. התורה הייתה חייו, בה הגה ועליה דיבר בכל עת. נפטר בירושלים לפני חמישים וחמש שנה בה' בתשרי תשכ"ו, והספידוהו הרב הראשי הרב יהודה אונטרמן, חברו הרב יוסף ש' כהנמן ורבנים אחרים, וכולם שיבחו את גדלותו בתורה ואת התמדתו הנפלאה. בנו, סבי ר' זרח ורהפטיג, נולד בשנת תרס"ו, ואחרי שנים של לימוד תורה למד משפטים ועבר לעסוק בצרכי ציבור. היה מראשי תנועת המזרחי בפולין, וזכה להציל בשנת ת"ש אלפי יהודים שברחו בסיועו מליטא דרך יפן. עלה ארצה בשנת תש"ז, ושימש שנים רבות כחבר כנסת ושר. לזכר שניהם אני מביא כאן תשובה של סבא רבא שלי ר' ירוחם לסבי ר' זרח, שהובאה בספרו 'בית ירוחם' (ירושלים תש"ח) חלק התשובות עמ' קע, עם תיקונים והערות שהוכנו לקראת הוצאת מהדורה חדשה של כתיבי רבי ירוחם אשר ורהפטיג זצ"ל לאור. אני מניח שמכתב חידושי התורה נשלח ע"י סבי לאביו בתקופת השואה כששהה ביפן, או מיד לאחריה כשעסק בשיקום שרידי השואה בפולין ובהצלת ילדים יהודים ממנזרים, מפני שהוא מציין שאין לו ספרים לעיין בהם. מרגש לראות שהסבא, שהיה עסוק ביותר בצרכי ציבור, הספיק במקביל לעסוק בתורה בעיון, ולהתכתב עם אביו הגאון בסוגיות שבהן עסק. הסבא רז"ו נפטר בירושלים בשיבה טובה לפני ח"י שנה בהושענא רבא שנת תשס"ג. תנצב"ה. אושרי ב"ר יעקב ורהפטיג.

1 רש"י שם (ד"ה לפי): לפי שאינן בזוממי זוממין - בדין זוממי זוממין, אותם שהזימום ואמרו להם באותה שעה עמנו הייתם, אם היו באין שנים אחרים ומזימין אותם לומר היאך אתם מזימין את אלו והרי אתם עמנו הייתם במקום פלוני - אין הזוממין שנמצאו עכשו זוממין נהרגין, משום דגברא קטילא בעי למיקטל, הלכך כי לא אתזמו נמי לא מקטלי הנך טריפה אפומייהו, דהוה ליה עדות שאי אתה יכול להזימה ולא מקטלי...

המציאות של עדי טריפה שהוזמו נהרגין, כי אחרי שהם עדי טריפה ואינן בזוממין זוממין, והוי עדות שאי אתה יכול להזימה, הרי אין הם יכולים לחייב לכתחילה, כי עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות כלל ואינה יכולה לחייב, ואם כן אם עדותן אינה עדות כלל מאי שייך כאן אין נהרגין, הא העדות לא נתקיימה מעיקרא, אם כן למה לו לרב אשי לומר שהטעם לפי שאינן בזוממין זוממין, הרי פשוט כי עדי טריפה אין נהרגין מפני שעדותן לא נתקיימה משום עדות שאי אתה יכול להזימה, וצ"ע².

משום זה אתה רוצה לתרץ קושייתך על פי שני תירוצי התוספות דריש מסכת מכות³, ופלפלת בזה הרבה, עד שאתה מסיק בהאי לישנא: אפשר דתליא בהכי אם עדות שאי אתה יכול להזימה הוא פסול הגוף כמו קרובים, או שהוא מטעם משקר⁴. ואולי יש עוד ליישב את הסוגיא דסנהדרין דאיירי כשנודע הדבר שהם עדי טריפה רק אחרי שהוזמו⁵. וצריך לעיין במפרשים, ואין ספרים בידי. עד כאן לשונך.

בני יקרי, איני יודע כוונתך במאי דאמרת דתליא אם עדות שאי אתה יכול להזימה הוה פסול הגוף כמו קרובים, דבהכי אין מקבלין העדות לגמרי והקושיא קיימת ליה לרב אשי לומר אין נהרגין תיפוק ליה דאין מקבלין עדותן, הרי אם אמרינן דחשידי למשקר גם כן אין מקבלין עדותן, וקושייתך אינה תלויה לגמרי בחקירה זו. למה לא ביארת בזה כוונתך⁶.

2 ע"כ דברי הסבא רז"ו, וראה עוד להלן. סבי כתב קושיא זו גם בספרו 'זריחת השני' - הערות על מסכתות מסדר נזיקין, ירושלים תשל"ג, עמוד 195. הוא כיוון בדבריו לקושיית הכסף משנה הל' עדות פרק כ הלכה ז (ואכן בספרו 'ממזרח נעם' על סנהדרין, ירושלים תשל"ה, הביא את הדברים בשם הכס"מ).

3 ד"ה מעידין. תוספות מקשים על המשנה האומרת כי עדים המעידים על פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה אינם נעשים בן גרושה או חלוצה אלא לוקים, אך אם כך זוהי עדות שאי אתה יכול להזימה? ומיישבים בשני אופנים.

4 כנראה סבר שמתירוצם השני של תוספות עולה כי זהו פסול הגוף. שני צדדי חקירה זו שהעלה סבי רז"ו מתאימים לשתי גישות בדברי רש"י: בסנהדרין יז, ב ד"ה ושני זוממין כתב רש"י "שיתראו העדים להעיד שקר שלא יזומו", משמע שצריך יכולת להזימם בכדי שלא ישקרו, ושם בדף מא, א ד"ה 'לא שמה' כתב רש"י "הואיל ואי אפשר לקיים בו ודרשת וחקרת ודרשו השופטים הנה עד שקר", משמע שזהו פסול הגוף (וכ"כ רש"י גם בפסחים יב, א ד"ה דהויא ליה). ועי' בספר דבר אברהם (ח"ג סימן יב) שחוקר האם עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות כלל - או שזוהי עדות פסולה, ובדבריו הוא מתייחס גם לתוספות הנ"ל בריש מכות. ועי' בנודע ביהודה (מהדו"ק אה"ע סי' נז): "והא דבעינן עדות שאתה יכול להזימה, לא מדרשת וחקרת ילפינן, אלא מועשתם כאשר זמם"...

5 גם כאן כיוון רז"ו לתירוץ של הכסף משנה.

6 אכן, בספרו שהוזכר לא חזר על תירוץ זה אלא על התירוץ השני שהביא.

והא דאתה אומר שנודע אחר כך שהיו בהגדתן טריפה, לא קא חזינא שום תיקון בהכי לקושייתך. דאמננס תיקנת בהכי אמאי לכתחילה קיבלו עדותן, משום דלא ידעו שהן עדי טריפה, אבל שוב קשה אחרי שנודע שהן טריפה הרי איגלאי מילתא למפרע דקיבלו עדותן בטעות, אם כן הוה דומיא כמו שלא קיבלו לגמרי, דהא אין שום חילוק בין אם אין מקבלין לכתחילה או שקיבלו בטעות, ושוב קשיא הא העדים לא חייבו כלום כי לא האמינום.

לפיכך נ"ל דאיכא שני סוגים של אי אתה יכול להזימה: חדא שהעדים אינם אומרים באיזה יום או באיזו שעה, דחסרו החקירות, דבהאי גוונא אפשר לומר דאין נאמנים דודאי משקרי כדי שלא יוכלו להזימן, משום הכי לא אמרו באיזה יום או באיזה מקום⁷. מה שאין כן באינו יכול להזימה משום דאי אפשר לקיים בהו כאשר זמם, דאי אפשר לעונשם, איך שייך לומר שאין להאמינם על עדות - הא בחזקת כשרים הם, וכי רק משום עונש לא משקרי, הרי כיון שכשרים הם לא ישקרו משום הלא תעשה דלא תענה ברעך עד שקר⁸, והא קיימא לן דעדות שאי אתה יכול להזימן לאו עדות אינו אלא שאין מקיימין כאשר זמם, דגזירת הכתוב שאין מענישין את העדים אם הוזמו אם עדותן היה בגוונא שאי אפשר לקיים בהם כאשר זמם, אבל מאי דשייך לנאמנות של העדים האחרונים האומרים להראשונים עמנו הייתם - נאמנים לפסול את העדים הראשונים, אבל לא לעונשם משום שאם יוזמו גם הם אין נענשים משום דהן עדי טריפה. הילכך עדי טריפה שהוזמו ודאי שמקבלין עדותן, אמננס אין נהרגין משום שאם יוזמו אין מקיימין בהם כאשר זמם, אבל נאמנים לפסול את העדים הראשונים. וזהו דאמר רב אשי אם הוזמו העדי טריפה, אף על פי שמקבלין עדותן לפסול את העדים - אבל אין נהרגין כיון שאינם בזוממי זוממין, זאת אומרת דמעיקרא קיבלו את עדותן לפסול את העדים הראשונים אף על פי שאינם בזוממי זוממין.

7 בכך ניתן ליישב את הסתירה הנ"ל ברש"י: בסנהדרין יז, ב כתב שזה משום חשש משקר, כי חשש זה נובע מכך שלא ניתן לקיים בהם דרישה וחקירה, כפי הטעם שהעלה רש"י בדף מא, א.

8 סבא רז"ו בספרו 'ממוזרח נעם' שם מפנה לתוספות רי"ד ב"ק פד, א ד"ה טרפה, המעלה חלוקה דומה, אך לא מאותה סברא. החלוקה שעושה התור"ד היא בין עדות על פלוני שהוא בן גרושה, ובין עדות על טריפה שהרג את הנפש. בטריפה הוא הגורם לכך שזו עדות שלא ניתן להזימה, משום שאין חייבים עליו מיתה (שאף ההורג את הטריפה פטור), אבל בעדות על בן גרושה לא הוא הגורם שלא ניתן להזימה, אלא שאי אפשר לעשות את העדים בני גרושה, לכן במקרה זה עדותם קיימת על אף שאי אתה יכול להזימה (ובכך מיושבת קושיית תוספות בריש מכות). הסבא רבא ר' ירוחם שם דגש על הנאמנות, וכאשר הם מעלימים את היום או השעה הם עושים זאת כדי לשקר לכן כל העדות נפסלת, אך כאשר אין יכולת להזימם כטריפה וכבן גרושה ואין פגם בנאמנות העדות קיימת, רק שלא ניתן להזימה. נקודת המחלוקת תהיה בטריפה, שלתור"ד אין שם עדות כלל ואילו לסבא רבי ירוחם יש שם עדות.

אמנם לא אמינא למילתא דפסיקתא, אבל מימרא דרב אשי משמע הכי, דאף על פי שאינם בזוממי זוממין מקבלים עדותם לפסול את העדים הראשונים⁹.

אולם תליא בהכי הא דאמרינן עד זומם חידוש הוא, אם החידוש הוא רק בהכי שמענישין את הראשונים על ידי המזימין, אבל לפסול את העדים הראשונים אין שום חידוש כיון דבגופו של עדות, או החידוש אף בעצם פסול הראשונים, אשר בהכי מביא התומים¹⁰ פלוגתת הראשונים, עיין שם. ולפי דברינו משמע כאן דלפסול את העדים אין שום חידוש, הילכך אף על פי דאינם בזוממי זוממין, כלומר דאין לקיים בהם כאשר זמם, גם כן פוסלין את העדים הראשונים.
וכל זה צריך בירור¹¹.

9 לפי דברי הרב המחבר יש שני מובנים ללשון 'עדות שאי אתה יכול להזימה': לא ניתן לפסול אותה, ולא ניתן להעניש עליה אם הוזמה. אולם גם כלפי המובן השני הגמרא בסנהדרין שם מתבטאת 'לא שמה עדות', ופשט המילים שאין זו עדות כלל. אולם לפי המחבר זו עדות רק שאין נענשים עליה. וצ"ע.

10 סימן לח ס"ק א.

11 ועי' במ"ש סבא רז"ו בספרו 'ממזרח נעם' שם עמוד 122 ליישב שתי קושיות של התוספות בריש מכות לאור חידושו של אביו, עיי"ש.

ראש הישיבה שליט"א, הרבנים והתלמידים, הנהלת ישיבת שעלבים

ומוסדותיה וראשי מכון שלמה אומן

משתתפים באבלו הכבד של חבר הנהלת הישיבה עו"ד **שלום וסרטיל** שיח'

וכל משפחת וסרטיל הרחבה, על פטירתה בשיבה טובה של אם המשפחה

הגב' סוזי (שלומית סוזן ברט) וסרטיל ע"ה

בשבת פרשת 'כי תבוא' תש"פ.

הגב' וסרטיל השאירה, עם בעלה רב הפעלים ר' אשר וסרטיל ז"ל,

משפחה ענפה ומיוחדת, שעליה הייתה גאוותה וממנה היה אושרה.

תנצב"ה

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

ישיבת שלבים
ישיבת תלמידי חכמים